

ALFRED R. VAN WIJK

MUZE EN MENNISTEN

Doperse presentie in de Nederlandstalige literatuur

Muze en Mennisten

Doperse Documentaire Reeks nr. 7

Serie van lokaal-historische studies, uitgegeven onder auspiciën van het
Doopsgezind Documentatiecentrum, Universiteitsbibliotheek Amsterdam.

Redactie: prof. dr. Mirjam van Veen en drs. Adriaan Plak

Muze en Mennisten

Doperse presentie in de Nederlandstalige literatuur

ALFRED R. VAN WIJK

Hilversum
Verloren
2024

De uitgave van dit boek werd mogelijk gemaakt door
Fonds Oosterbaan

Afbeelding op het omslag: Pieter Jacobsz van Laer, gewassen pentekening refererend aan Starters
Menniste Vryagie (Atlas van Stolk, 50641-11).

ISBN 978 94 6455 077 1

© 2024 Alfred R. van Wijk
Uitgeverij Verloren
Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum
www.verloren.nl

Omslagontwerp en opmaak: Rombus, Hilversum

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Inhoud

	Inleiding	7
1	Rederijkerij en radicaal-reformatorische reuring	11
2	Martelaars bezongen	32
3	Vriend en vijand spreken zich uit	44
	Intermezzo I	55
4	Verguisd in de literaire bloeitijd	58
	Intermezzo II	96
5	Kentering in de Verlichting	102
	Intermezzo III	153
6	Minder belangstelling, meer waardering	158
7	Royale aandacht voor doperse lotgevallen	177
	Ten slotte	249
	Dankwoord	256
	Over de auteur	257

Inleiding

In vrijwel elk algemeen historisch overzicht van het culturele leven in de Nederlanden is wel gewezen op de dichter/schrijver/schilder Carel van Mander (*Het Schilderboeck*, 1604), op de schilders Govert Flinck (*Isaäk zegent Jakob*, 1638), Jacob van Ruisdael (*De molen van Wijk bij Duurstede*, 1670) en op de dichter/tekenaar/etscher Jan Luyken (*Het Menselyk Bedryf*, 1694). Ook de dichters/toneelschrijvers Joost van den Vondel (*Gijsbrecht van Aemstel*, 1637), Pieter Langendijk (*Het Wederzijds Huwelijksbedrog*, 1714), de romanschrijfster Aagje Deken (in samenwerking met Betje Wolff *De Historie van mejuffrouw Sara Burgerhart*, 1782) en de romancier en essayist Multatuli (*Max Havelaar of De koffij-veilingen der Nederlandsche Handel-Maatschappy*, 1860) kregen in een dergelijk overzicht zeker een eervolle plaats. Hetzelfde geldt voor de historici Johan Huizinga (*Herfsttij der Middeleeuwen*, 1919) en Jan Romein (met Annie Romein *De lage landen bij de zee. Een geschiedenis van het Nederlandse volk*, 1934). Er bestaat geen twijfel over het belang van hun bijdrage aan het Nederlandse culturele leven. Zij hebben hierdoor in brede kring bekendheid gekregen. Maar dat alle hier genoemden zijn opgegroeid in een doopsgezind milieu en veelal ook zelf doopsgezind waren, is nauwelijks bekend.

Alleen in meer gespecialiseerde studies worden naast deze bekende Nederlanders ook nog de namen genoemd van de schilders Crispijn van de Passe, Michiel van Mierevelt, Salomon van Ruysdael, Jan Lievens, Jan van der Heyden, Cornelis Springer, Hendrik Willem Mesdag en Edgar Fernhout. Hetzelfde geldt voor de literaire auteurs Pieter Pieters, Anthoni Janssen van der Goes, Pieter Langedult, Simon Stijl, Herman Gorter en Theun de Vries. Ook deze kunstenaars hadden allen een doopsgezinde achtergrond. Gelet op het relatief geringe aantal doopsgezinden dat deel uitmaakte van de Nederlandse bevolking was hun gemeenschappelijke bijdrage aan de vaderlandse cultuur aanzienlijk.

Dat doopsgezinden zelf op hun beurt ook meer dan eens in de beeldende kunst werden geportretteerd, is evenmin bij een breed publiek bekend. Dit is niet zo verbazingwekkend, want wie ziet in Rembrandts portretten van Cornelis Claesz Anso, van de familie Bruyningh en van Lieven Willemsz van Coppenol dat deze geportretteerden doopsgezinden waren? Ook Hoffmeesters krijtlitho waarop het huwelijksaanzoek van Saartje Jans is afgebeeld, laat niet zien dat het hier een (fictieve) doopsgezinde familie betreft.

Daarnaast is het aantal keren dat dopers in de Nederlandstalige literatuur genoemd worden indrukwekkend te noemen. In zes eeuwen werden doperse personen – en

als individu en als groepering – , hun gedragingen en hun theologische beginselen nogal eens beschreven in toneelspelen, gedichten, essays, novellen en romans.

De gedachte aan ‘een studie over *de Doopsgezinden, zoals zij besproken worden in de Nederlandsche Letteren en door den Volksmond*’ zoals die door de doopsgezinde leraar Wybrands al in 1902 verwoord werd in *De Zondagsbode* (‘een aantrekkelijk onderwerp ... voor schrijver en lezers beide’) is daarom niet zo onbegrijpelijk.

Naast deze persoonlijke doperse suggestie is er ook een kerkelijk-culturele reden om in het bijzonder voor het dopers fenomeen in de Nederlandstalige letterkunde te kiezen. Geen van de kleinere in de Nederlanden bestaande denominaties heeft immers zoveel literair stof doen opwaaien als juist de doopsgezinde. Het is zelfs de – niet onderzochte – vraag of de gereformeerden/hervormden en de katholieken hier net zo vaak in de literatuur ter sprake zijn gebracht als de doopsgezinden.

In de vele gedichten, toneelspelen, novellen en romans waarin dopers genoemd worden, is het vooral het spectaculaire karakter van het bewogen en berucht geworden revolutionaire verleden in Munster en Amsterdam geweest dat menig literator naar de pen heeft doen grijpen. Maar ook de vreedzame mennisten uit later tijd, die gedoogd leefden onder de maatschappelijk dominerende gereformeerden hebben meer aanleiding tot literaire expressie gegeven dan de eveneens door de calvinistische overheid getolereerde luthersen, remonstranten, rooms-katholieken of joden. De reden daarvoor zal in mindere mate de doperse geloofsleer geweest zijn. Die week weliswaar af van de calvinistische, maar dat deden de katholieke dogma's evenzeer. Het zullen vooral de gedragingen, het uiterlijk en de opstelling in het publieke leven zijn geweest die gezorgd hebben voor zoveel diverse literaire uitingen over doopsgezinden.

Vooral hun beleden soberheid en de daarmee in contrast staande geleefde weelde die manifest was onder gefortuneerde doperse kooplieden was een motief dat in de letteren meermalen dankbaar werd aangegrepen.

Met mijn scriptie *Muze en Menisten. Beeldvorming van doopsgezinden in literair proza van de twintigste eeuw* (2000) voor het proponentsexamen aan het Doopsgezind Seminarium indachtig, heb ik, toen mijn emeritaat mij daartoe alle gelegenheid gaf, op mij genomen om de door Wybrands gesuggereerde studie ter hand te nemen. Hiermee wil ik een zowel brede als gedetailleerde weergave bieden van dopers – als zelfstandig persoon of als groepering – die in de Nederlandstalige literatuur voorkomen. Zij worden hierin op verschillende wijze beschreven: met hun geloofsopvattingen, die zowel onderling als in vergelijking met andere stromingen verschillen vertoonden, in hun optreden, in hun maatschappelijke positie en met hun (vermeende) eigenschappen.

Het lag voor de hand te beginnen met die auteurs die intersubjectieve erkenning hebben gekregen doordat zij vermeld zijn in de diverse gangbare handboeken over de Nederlandse letterkunde en de *dbnl*. Ook voor mij gold ‘de literatuurgeschiedenis determineert nu eenmaal liever orchideeën dan dat zij knielt tussen de klaver’. Met een beperking tot slechts deze groten zou echter veel karakteristiek materiaal zijn blijven liggen. Daarom zijn ook verspreide vermeldingen van minder,

of nauwelijks bekende auteurs opgenomen. Hierdoor is deze studie wel aanmerkelijk omvangrijker, maar ook rijker en fascinerender geworden. Om het geheel te completeren worden eveneens de jeugdliteratuur, de in het Nederlands vertaalde romans en – in afwijking van de ondertitel – een in het Fries geschreven roman besproken. Niet alle opgenomen werk is van gelijke literaire kwaliteit. Maar, zoals in de meest recente literatuurgeschiedenis al werd opgemerkt: ‘geen meesterwerken zonder middelmaat’. Door de beperking tot de belletrise wordt bijgevolg voorbijgegaan aan de vele theologische verhandelingen, pamfletten en documenten waarin de dopers eveneens beschreven zijn.

Door het dopers fenomeen in hun werk een plaats te geven, hebben de literaire auteurs bedoeld of onbedoeld bijgedragen aan een bepaalde beeldvorming van ‘de’ dopers. Dikwijls sloot het gepresenteerde beeld aan bij opvattingen die in een bepaalde historische context over hen gangbaar waren. Hierdoor was het menigmaal nodig om de (kerk-)historische achtergrond of de aanleiding van een besproken geschrift op te voeren, aangezien zonder deze toelichting vele lezers aangaande het voorgestelde doperse imago bij de vileine, prijzende of descriptieve teksten met te veel vraagtekens zouden blijven zitten. Wanneer een tekst daartoe aanleiding gaf, is ook expliciet aandacht gegeven aan het gesuggereerde imago. Tevens heb ik in het ‘Ten slotte’ beschreven hoe het geschetste beeld in de loop der eeuwen zich ontwikkeld heeft en veranderd is.

Voor de recherche naar literatuur waarin dopers genoemd worden, hebben naast de *Mennonite Encyclopedia* bovenal de diverse handboeken over de Nederlandse literatuurgeschiedenis, *dbnl* en *Delpher* mij in eerste instantie de weg gewezen naar de gezochte titels, maar eveneens is er een aantal op grond van serendipiteit aange troffen.

Hoezeer heb ik met dit onderzoek de waarheid ervaren van de woorden die Wybrands bij zijn hint tot deze studie schreef:

Doch wie dat ondernam ... zou zijn voet zetten op een terrein vol voetangels en klemmen. Hij zou wel goed beslagen ten ijs mogen komen. Want er is veel lectuur toe nodig, veel combinatie-vermogen, en naast degelijke kennis van de intieme geschiedenis der Doopsgezinden ook veel kennis van de huiselijke en maatschappelijke toestanden oudtijds.

Toen mijn onderzoek vrijwel afgerond was, bleek het verzamelde materiaal zo omvangrijk te zijn dat een uitgave hiervan in een handzaam boek niet mogelijk bleek. Om toch een leesbaar overzicht van de dopers in de Nederlandstalige letteren te kunnen bieden, heb ik een representatieve selectie gemaakt uit de gevonden teksten. Voor deze verkorte uitgave is ook afgezien van het plaatsen van voet- of eindnoten.

Maar om het voor de lezer mogelijk te maken alle gevonden en ook de meer uitgebreide teksten te raadplegen, is de website “Muze en Mennisten. Doperse presentie in de Nederlandstalige literatuur” gemaakt. Hierin zijn naast de niet verkorte tekst ook toelichtende aantekeningen bij de diverse paragrafen (met tekstverwijzingen en bronvermeldingen) en de geraadpleegde literatuur opgenomen. Aangezien in deze digitale versie met de zoekfunctie Ctrl F trefwoorden, (boek)titels en persoons- en

plaatsnamen te raadplegen zijn, is afgezien van het maken van registers.

Waar ik tijdens het onderzoek stuitte op verschillende benamingen die in de Nederlandse taal door en voor dopers gebruikt werden, heb ik deze in een eerste intermezzo in het boek samengebracht. Verder heb ik in een tweede en derde intermezzo de vele zegswijzen en uitdrukkingen waarin dopers in onze taal voorkomen verzameld. Hiermee heb ik ook gevolg gegeven aan Wybrands' suggestie om niet voorbij te gaan aan dopers in *'den Volksmond'*.

Boerenkermis met een opvoering van een klucht (RMA, SK-A-2554 detail).

I Rederijkerij en radicaal-reformatorische reuring

Dat smaect wadt phariseusch...
En den hypocrytschen aert...
Wij comen van godt
dat's, wij comen u godts bevel vercondigen

Veinzerij en schijnheiligheid waren de eerste aanduidingen waarmee dopers in de lage landen in de literatuur werden gekarakteriseerd. Het waren schampere kwalificaties die door buitenstaanders aan hen werden toegeschreven. Volgens dezelfde literaire bron zagen dopers zichzelf als de door God zelf gezonden boete- en oordeelspredikers. Dit waren melchioritische anabaptisten, die in *Een spel van sinnen van de menswerdinge Christo* (ca. 1534) als vurige verdedigers van de onbezoedelde menswording van Christus door rederijkers ten tonele werden gevoerd. Zowel de rederijkers, het spel van zinne, als Hoffmans opvattingen over Christus' menswording vragen om een toelichting.

Rederijkers en het spel van zinne

In de vijftiende en zestiende eeuw kwamen in de Nederlanden in tal van steden rederijderskamers voor. Dit waren dichtgenootschappen gevormd door kunstminnende burgers (de rederijkers). De inrichting van deze kamers vertoonde sterke overeenkomst met die van de gilden, met als bijzonderheid de *factor*, in wiens handen de artistieke leiding lag: hij was het die in deze literaire gezelschappen als tekstdichter en spelleider fungeerde. Tot in de nadagen van de Middeleeuwen werden de kamers vooral ingezet bij kerkelijke feesten en ommegangen met het opvoeren van mirakel- en mysteriespelen, esbattementen, moraliteiten en het dichten van refreinen. Zij stonden destijds nog goeddeels aan de zijde van de gevestigde katholieke kerk, maar vanaf de periode dat ook in de lage landen de eerste tekenen van de Reformatie zich aandienen (na ca. 1525), kwam hierin verandering doordat de rederijkers hier van meet af aan op inspeelden. Dat de godsdienstkritiek van de Reformatie bij de rederijkers in een vruchtbare bodem viel, lag ook wel voor de hand, aangezien het godsdienstig element al sedert de tweede helft van de vijftiende eeuw in hun didactische dichtwerken, de zogenaamde *refreinen in 't vroede*, was opgenomen. Daarnaast kende hun repertoire 'spelen van zinne', die eveneens godsdienstig-zedelijke thema's aan de orde stelden.

Het spel van zinne – ook moraliteit genoemd – ontleende zijn naam aan de *sin* of regel (de strekking/moraal), die in het op te voeren stuk naar voren werd gebracht. Aan het begin hiervan wordt een vraag opgeworpen, vervolgens wordt het thema van het spel in de vorm van een debat in een dialoog uitgewerkt, om te eindigen in een antwoord, waarin de gewaande onwetendheid is omgezet in het juiste inzicht. Het gespeelde dispuut, waarin de tegengestelde standpunten in een samenspraak ten tonele werden gevoerd, leende zich bij uitstek voor het overbrengen van leringen en meningen op het vaak ongeletterde publiek. Door de vorm van de allegorie te kiezen werden abstracte begrippen gepersonifieerd, waardoor in een figuurlijke vertoning de theoretische onderwijzing begrijpelijk werd. Met de keuze van de kleding die de toneelfiguren droegen, werd de boodschap verder verduidelijkt. Deze onderstreepte de verwijzing die een toneelpersonage uitbeeldde.

In vele spelen kwamen de zogeheten ‘sinnekes’ voor, die vaak als paar van vrouw en man in een weinig verheffende rol als marskramers of koppelaars een negatieve gemoedsaandoening of neiging personifieerden. Niet altijd stonden deze zinnelings zichtbaar op het toneel, dikwijls verscheen alleen hun hoofd vanachter het decorgordijn om met ordinaire scheldkanonnades en grove beschimpingen elkaar en de overige toneelfiguren te grazen te nemen, waarop niet zelden weer een verzoening volgde. Door hun toch wel platvloerse bijdragen waren het bij uitstek de zinnelings die de grotendeels ongeschoolde toeschouwers wisten te boeien, meer dan de vooral argumentatieve themadialogen. Zij hadden hierdoor een niet onbelangrijk aandeel in het overbrengen van de *sin* van het spel bij het publiek.

In de zestiende eeuw werd langzaam de opbouw van het zinnespel samengesteld uit een proloog, enkele taferelen en een conclusie. Het oneven aantal bedrijven werd van elkaar gescheiden door pauzes, waarin veelal muziek ten gehore werd gebracht. Deze pauzes brachten enige ontspanning tussen de doorgaans zwaarwichtige betogen die dikwijls gepaard gingen met een verstarde handeling. Ter opluistering dienden ook de togen. Dit waren oogstrelende schilderijen, beelden en *tableaux vivants* – al dan niet ondersteund door het declameren van een refrein – die tussen de bedrijven aan de toeschouwers werden getoond. Deze togen hadden doorgaans een devotieel karakter, zoals de aankondiging van Christus’ geboorte door de aartsengel, Maria met het kindeke Jezus op haar schoot en Christus’ dood aan het kruis.

Voordat de Reformatie vat kreeg op de literaire producties van de ‘edele conste van rhetoricke’, waren er al tal van bijbels-stichtelijke stukken met een moralistisch-didactische strekking, waarin handeling en tekst echter weinig sensationeel waren. Met de komst van de ‘lutherye’ – een in die dagen generaliserende term voor elk reformatorisch streven – kwam met de polemiek tegen het bestaande gezag hierin verandering. Vanaf het moment dat de kerkelijke tweespalt in de zinnespelen doordrong, kregen deze direct een meer spectaculair karakter. Door de provocerende betogen van de *dramatis personae* in de reformatorische stukken, die als propaganda voor de nieuwe leer overkwamen, werden deze spelen namelijk aanmerkelijk verlevendigd. Ook in de spelen die de katholieke geloofsovertuiging tegen de nieuwe ketterij wilden verdedigen, konden antikatholieke beschuldigingen niet genegeerd worden. Veel van de hier genoemde elementen van het zinnespel worden zichtbaar

in *Een spel van sinnen van de menswerdinge Christo*, waarin Hoffmans opvattingen aangaande de incarnatieleer gehekelde worden.

Hoffmans leer aangaande de menswording van Christus

De uit het zuiden van Duitsland afkomstige bontwerker Melchior Hoffman werd nadat hij Luthers reformatorische denkbeelden tot de zijne had gemaakt lekenprediker in de Baltische landen. Na enige tijd van omzwervingen in deze noordelijke streken kwam hij in 1529 in Straatsburg terecht, waar destijds een tolerant klimaat ten opzichte van nieuwe geloofsovertuigingen bestond. Hier kwam Hoffman in aanraking met verschillende wederdopers van wie hij de afwijzing van de kinderdoop overnam. Niet lang daarna ontwikkelde hij een christologische zienswijze die de absolute zondeloosheid van Christus moest aantonen.

Het was naar Hoffmans oordeel onaanvaardbaar dat Christus zijn lichamelijkeheid 'wt Maria der ioncfrouwen' zou hebben aangenomen. Zou dit wel het geval geweest zijn, zo betoogde hij, dan zou door overerving ook aan Christus 'Adams aertse, sondelijkcke vleysch ende bloet' zijn doorgegeven. Maar het was juist door zijn volstrekt vlekkeloze zondeloosheid dat Christus zijn verlossingswerk voor de gevallen mens heeft kunnen volbrengen. Hoffman vond de gedachte dat de zondige mens verlost zou kunnen worden door iemand die zelf een onreine natuur had aangenomen – doorgegeven door het vlees en bloed van Maria – onaanvaardbaar: 'Dann wer er [*i.e.* Christus] auß der welt, so möcht er die welt nit erlöst haben'. Tegenover het kerkelijk dogma dat Christus zijn vlees van Maria had ontvangen, stelde Hoffman – zich baserend op de evangelietekst dat het Woord vlees was geworden (*cf.* Johannes 1, 1-4; 14) – dat de barmhartige Vader door de werking van de Heilige Geest zelf vlees was geworden, waarbij hij ter verheldering het voorbeeld aanvoerde dat ook de hemelse dauw in een mosselschelp kon veranderen in een parel, zonder iets van de schelp over te nemen: 'mer door den heyligen geest in die wilde mosschel der ioncfrou Maria viel, ende in hoer een gripelick sichtelick vleiselic woort ende geestelick peerle wort sonder alle aennemen'. Het was deze melchioritische opvatting over de incarnatie van het Woord die door de geestelijken in *Een spel van sinnen van de menswerdinge Christo* moest worden bestreden.

Een spel van sinnen van de menswerdinge Christo (ca. 1534)

Het zinnespel *Van de menswerdinge Christo* kan het best omschreven worden als een gedramatiseerd theologisch strijdschrift, opgesteld om de menswordingsleer van Melchior Hoffman te weerleggen. Het handschrift van dit spel werd aangetroffen in de collectie van de oudste Haarlemse rederijkerskamer 'Trou moet blijcken', die dit stuk kennelijk in het speelplan had opgenomen.

De factor/auteur van dit spel was Reynier vanden Putte, over wiens leven en werk verder niets met zekerheid bekend is. Hoewel een datering in het handschrift ont-

Hier begint een spel van sinne vande
menswerdinge Christo volghende Personages

1	...	Doodende letter / es vroulike toegemaakt ald es een vroulike met es boek inde fant
2	...	Misbruyck / es manswarsooy toegemaakt ald es een vroulike met es inckthoorn en es rol in es rolle inde fant / admissijck gesleet
3	...	Eygen vernunft / es manswarsooy sinijckelijck gesleet met es boek inde fant / gesleet
4	...	Wanende yeten / es manswarsooy wat betijck gesleet met es eenig es paupiere inde fant al / gesleet
5	...	Menich onnosel mensch / es manswarsooy mit es gestelijck toegemaakt / met es sinijck vrou
6	...	Simpel Trouwe
7	...	Geestelijck begipp / es manswarsooy geestelijck toegemaakt
8	...	Schijftuerlijcke Ein / es manswarsooy mit es geestelijck toegemaakt
9	...	Hertneckich
10	...	Gabriel / es engel
11	...	Maria / mit es es hint
12	...	Een aent Cruys

Titel en rolverdeling in het *Spel van sinnen vande menswerdinge Christo* (NHA, inv. 2465-6, Band 'B').

breekt, is uit de tekst wel op te maken dat het stuk waarschijnlijk in 1534 voor het eerst werd opgevoerd, zoals hieronder zal worden aangetoond. In het stuk zelf komen negen allegorische personificaties voor. Als stokebranden treden twee zinnkens op: *Doodende letter* (een koppelaarster met een boek in haar hand), en *Misbruyck* (een koppelaar met een inckthoorn en een rol papier). Als volgelingen van Melchior Hoffman verschijnen *Eygen vernunft* (die ook een boek in zijn hand heeft) en *Wae-*

nende weten (goed gekleed en schrijvend met een pen op papier). De katholieke kerk wordt vertegenwoordigd door twee mannen die als geestelijken gekleed zijn.

Als het stuk begint, komen als eerste personen de zinnekens op. In een levendig tweegesprek, waarin tal van toespelingen op de misstanden in de kerk voorkomen, belasteren zij elkaar met grove taal. Na hun schimpscheuten over en weer volgt een tweespraak over het eigenlijke thema van het stuk: de nieuwe leer van de volgelingen van Melchior Hoffman ('Melchiors planten'). Volgens Hoffman zou de kruisdrager alleen een hemels lichaam hebben gehad, 'niet hebbende van Maryjam slijcke', zo hij anders 'met d'erffsonde [most] sijn behangen'. Melchiors leerlingen beweren – in navolging van de evangelist Johannes – dat het Woord zelf vlees geworden is ('is goodt het woort sonder enich vervremen // is d'woort vleys geworden nae Zint Jans temen'), met als consequentie 'dan godt sij selffs gecruyst en gestorven'.

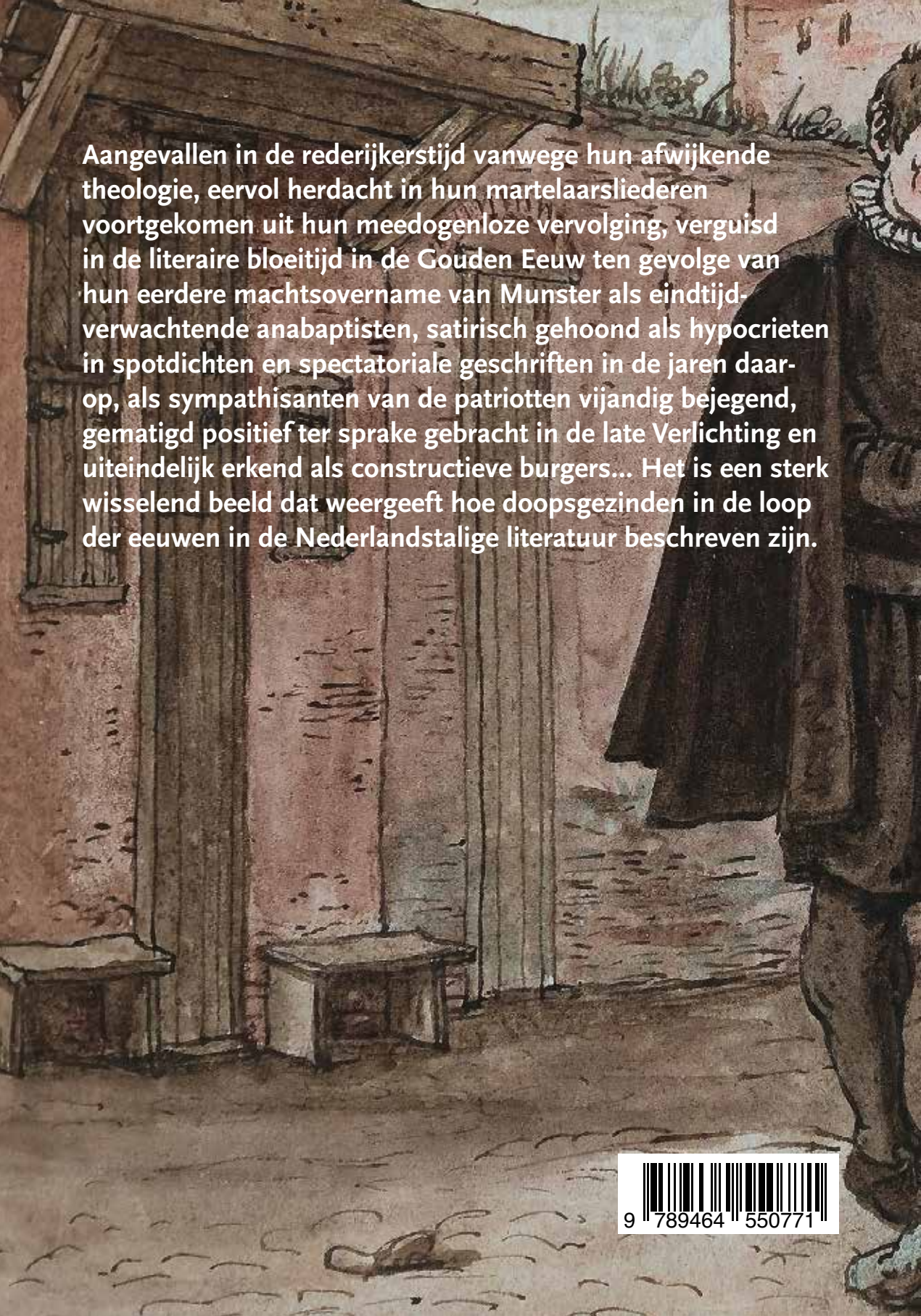
Terwijl de zinnekens nog volop deze afwijkende menswordingsleer van commentaar voorzien, komen *Eygen vernunft* en *Wanenende weten* het toneel op. Zij zetten hun standpunt direct stevig neer: 'de eerste mensch was eertsch en van der erden // de tweede hemelsch van den hemel was de heere ... Dat 's Paulus leere'. Volgend op hun nadere toelichting verwijten de zinnekens hen dat zij nogal farizeïsch en hypocriet overkomen. Toch stemmen zij in met de opvattingen van deze predikers.

Dat het zelfbewustzijn van deze predikers groot is, blijkt uit de woorden waarmee zij zich aan het volk voorstellen: zij zijn van God gezonden en komen Gods bevel verkondigen en roepen daarom iedereen op zich nu te bekeren en niet te volharden in hun zondige waanbeelden. Ook in hun gedrag zullen de mensen een ommekeer moeten maken: zij dienen af te zien van werelds uiterlijk vertoon. Mocht een van beide echtelieden in deze bekering niet willen meegaan, dan mag zij of hij gemeden worden.

De factor geeft er blijk van feitelijk goed op de hoogte te zijn van de doperse leringen. Dit laat hij bijvoorbeeld zien als hij hun de essentie van de wederdoperse overtuiging – het geloof moet aan de wedergeboorte, uitgedrukt in de doop, vooraf gaan – in de mond legt:

Als ghij u van u heydens weesen hebt berooft
sullen wij u in 't recht gelooff onderwijsen
en daerna doopen nae die rechte ghijsen [opvattingen]
want 't gelooff moet voorgaen, dit's ons bescheyt.

In de discussie met de doperse predikers staat het orthodox katholieke dogma, dat al sinds het Concilie in Chalcedon (451) leert dat Christus waarachtig God *en* waarachtig mens is, centraal. Tot vervelens toe blijven de melchiorieten steeds maar hameren op hetzelfde motief: 'Dat soete goods woort vercooren // is vleys geworden door sijn eygen cracht // niet door Maryjam toedoen'. Om het misleidend karakter van hun leringen te onderstrepen krijgen de doperse predikers alleen maar negatieve kwalificaties te incasseren, zij zijn 'schalcksayers' [bedriegers], 'hemelsche cladders', 'boden der anthechristen // die goods woort met ... valsch gronderen [argumenteren] vermost'.

Aangevallen in de rederijkerstijd vanwege hun afwijkende theologie, eervol herdacht in hun martelaarsliederen voortgekomen uit hun meedogenloze vervolging, verguisd in de literaire bloeitijd in de Gouden Eeuw ten gevolge van hun eerdere machtsovername van Munster als eindtijdverwachtende anabaptisten, satirisch gehoord als hypocrieten in spotdichten en spectatoriale geschriften in de jaren daarop, als sympathisanten van de patriotten vijandig bejegend, gematigd positief ter sprake gebracht in de late Verlichting en uiteindelijk erkend als constructieve burgers... Het is een sterk wisselend beeld dat weergeeft hoe doopsgezinden in de loop der eeuwen in de Nederlandstalige literatuur beschreven zijn.

9 789464 550771